

JERZY LIBERA

ZNALEZISKA GROMADNE SIEKIER KRZEMIENNYCH Z LUBELSZCZYZNY

MULTIPLE FLINT AXE DEPOSITS FROM THE LUBLIN REGION

Problematykę tzw. składów krzemiennych z ziem polskich poznajemy przede wszystkim poprzez gromadne znaleziska wiórów oraz wykonywanych na ich bazie wytworów, którym niekiedy towarzyszą narzędzia wykonane techniką rdzeniową (np. S. Kowalski 1963; J. Libera 2003). Do odosobnionych należą depozyty zawierające wyłącznie siekiery, np. odkryte w Marcinkowie Górnym (Z. A. Rajewski 1931) czy w Wysokiej (W. Błajer 1998, s. 70). Z Lubelszczyzny znane są dotychczas trzy tego typu znaleziska, określane jako „skarby”: jeden odkryty został w trakcie prac wykopaliskowych (Klementowice), pozostałe dwa to znaleziska przypadkowe (Złójec i Kraśniczyn-Wojciechów).

* * *

Pierwszy depozyt pochodzi z badań Anny Uzariwiczowej prowadzonych na stanowisku 7 w Klementowicach, gm. Kurów, pow. Puławy, na Płaskowyżu Nałęczowskim. W warstwie ornej przykrywającej rów okalający osadę kultury „lendzielskiej” odkryto skład trzech siekier krzemiennych kultury pucharów lejkatych (B. Balcer 1975, s. 322). Zespół ten przechowywany jest w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie:

- okaz czworościenny nie wygładzony wykonany z krzemienia pasiastego;
- bliżej nieokreślona forma odłupkowa wykonana z krzemienia pasiastego;
- „zdeformowana” i uszkodzona siekiera typu A wg B. Balcera (1975) z surowca świeciechowskiego (wym. 138×44–20×27 mm).

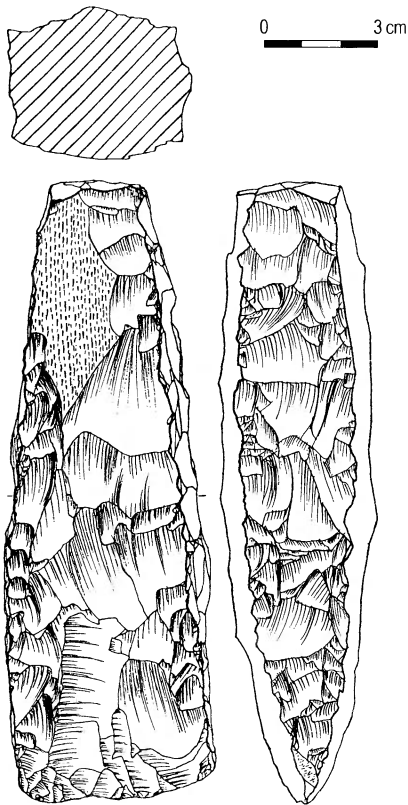
Drugi „skarby” miano uzyskać z „głębokiego wykopu lessowego” w trakcie budowy drogi w roku 1949 na terenie Złójca, miejscowości leżącej w obrębie Padołu Zamojskiego. Zabytki pierwotnie trafiły do dawnego Zakładu Prehistorii UMCS za pośrednictwem ówczesnego kierownika szkoły powszechnej w Złójcu (S. Nosek 1951, s. 68; 1957, s. 256). Z kolekcji tej zaginął (...) *młot kamienny wykonany został z twardego kamienia (granitu). Jest owalny, o tępych, ale cienkim ostrzu i obu-chu lekko wypukłym, prostokątnym, bokach zaś zaokrąglonych. Egzemplarz jest mocno zbity (...)* (S. Nosek 1950, s. 535–536). Pozostałą część kolekcji reprezentują następujące siekiery, przechowywane obecnie w Muzeum Lubelskim (A/127, 295, 665)¹:

– czworościenny półwytwór² o obrysie płaszczyznowym trapezowatym, lekko „skręcony”; obuch płaszczyznowy prosty, zbliżony do kwadratu; ostrze lekko łukowate; brak szlifowania; wymiary maksymalne: długość 162 mm, szerokość przy ostrzu 53 mm, grubość 40 mm; waga 420 g (Ryc. 1); krzemień świeciechowski;

– okaz o obrysie podtrójkątnym, lekko asymetrycznym, o jednym boku prostym na odcinku $\frac{3}{4}$ od ostrza, drugim – lekko wypukłym w $\frac{1}{4}$ odległości od ostrza; obuch krawędziowy zaokrąglony; ostrze lekko łukowate; w przekroju poprzecznym grubosoczewkowaty; szlifowany płaszczyznowo obustronnie niemalże na całej

¹ Autor serdecznie dziękuje mgr Marcie Polańskiej za udostępnienie tych zabytków do publikacji.

² We wcześniejszym komunikacie S. Nosek (1950, s. 534) błędnie napisał o dwóch okazach czworościennych.

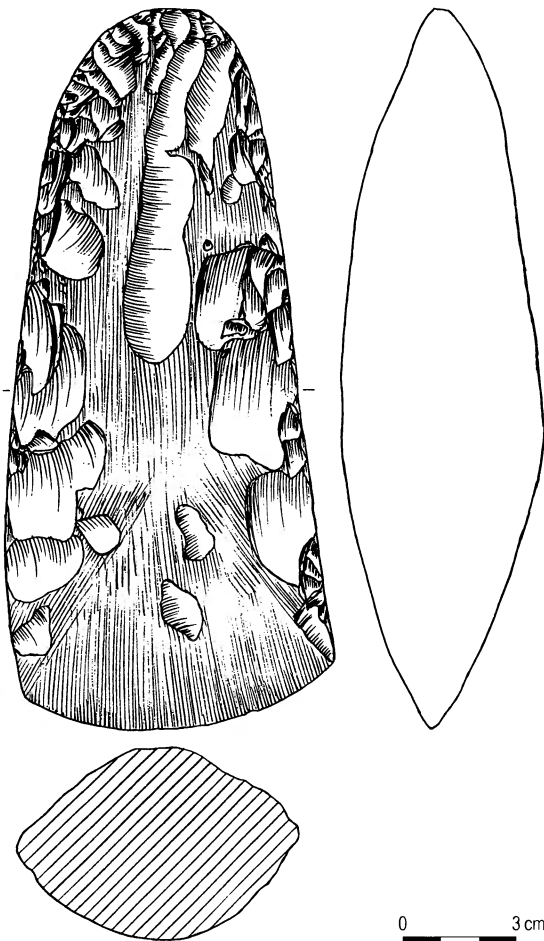

Ryc. 1. Z ł o j e c. Siekiera z krzemienia świciechowskiego. Rys. J. Libera
Fig. 1. Z ł o j e c. Axe from the Świeciechów flint. J. Libera del.

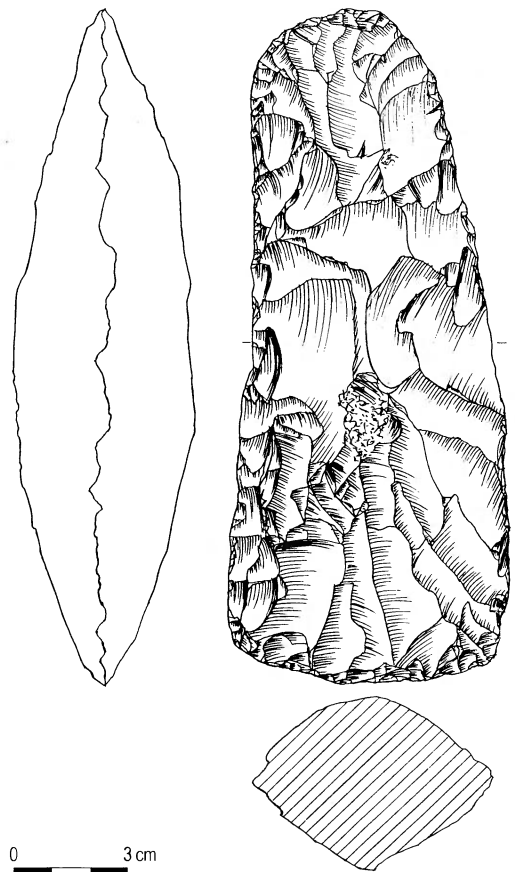
długości, łącznie z bokami i obuchem; lekkie wyblyszczczenia (od oprawy) w części obuchowej; brak napraw i przeróbek; wymiary maksymalne: długość 190 mm, szerokość przy ostrzu 84 mm, grubość 53 mm; waga 900 g (Ryc. 2); krzemień wołyński (jasnoszary, matowy, przechodzący wzdłużnie w połowie grubości w szklisty odcień ciemnoszary);

– półwytwór o obrysie podtrójkatnym, asymetrycznym, o jednym boku centralnie lekko wklęsłym, drugim – wyraźnie lekko wypukłym w $\frac{1}{3}$ odległości od ostrza; obuch krawędziowy zaokrąglony; ostrze lekko łukowate; w przekroju poprzecznym grubosoczewkowaty; brak jakiegokolwiek szlifowania; minimalne plamkowe wyblyszczczenia na korpusie w części przyobuchowej; wymiary maksymalne: długość 178 mm, szerokość przy ostrzu 70 mm, grubość 45 mm; waga 580 g (Ryc. 3); krzemień wołyński (jasnoszary matowy przy obuchu i ostrzu, w połowie korpusu przechodzący w szklisty odcień ciemnoszary).

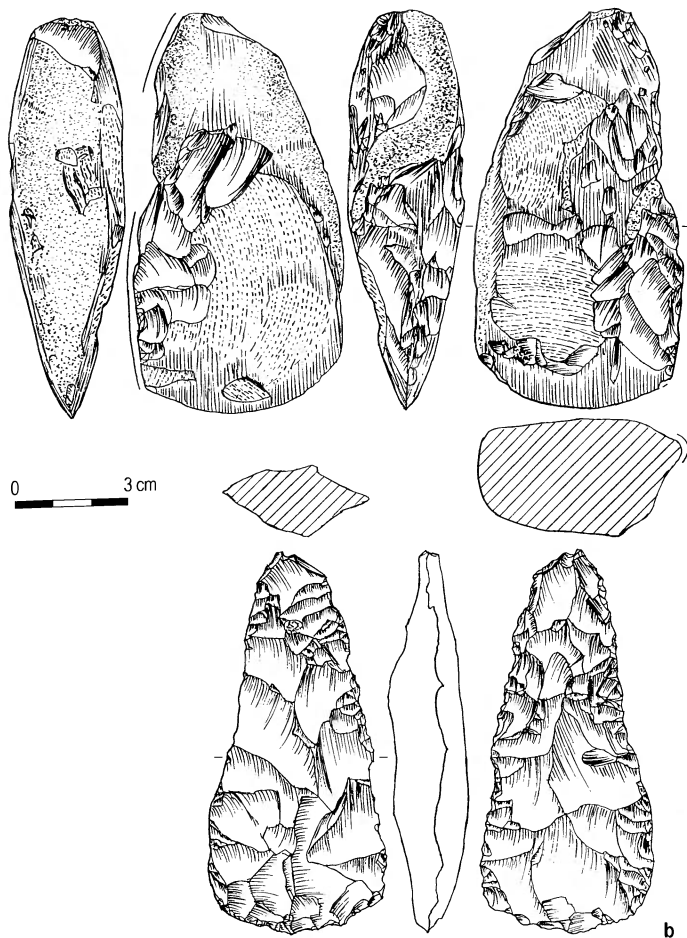
Ostatnie ze znalezisk pochodzi z Wojciechowa, stanowiącego część osady Kraśniczyn, leżącej na terenie Działów Grabowieckich. Do odkrycia doszło przypadkowo na początku ostatniej dekady minionego wieku. Jan Zaja, mieszkaniec wsi Czajki, oraz Lech Gierszoń z Kraśniczyna-Starej Wsi, kopiąc piasek na głębokości poniżej 1 metra, natrafili na grupę zabytków, z których zachowały się tylko trzy siekiery. Znajdują się one obecnie

Ryc. 2. Z ł o j e c. Siekiera z krzemienia wołyńskiego. Rys. J. Libera
Fig. 2. Z ł o j e c. Axe from the Volhynian flint. J. Libera del.

Ryc. 3. Z ł o j e c. Półwytwór siekiery z krzemienia wołyńskiego. Rys. J. Libera
Fig. 3. Z ł o j e c. Axe roughout of the Volhynian flint. J. Libera del.

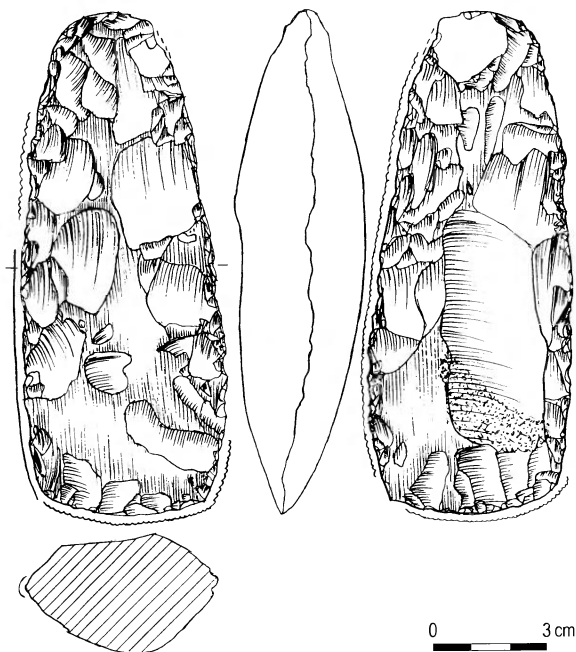

Ryc. 4. Kraśniczyn - Wojciechów. Siekiera (a) i półwytwór siekiery (b) z krzemienia „rejowieckiego”. Rys. J. Libera

Fig. 4. Kraśniczyn - Wojciechów. Axe (a) and axe roughout (b) of the Rejowiec flint. J. Libera del.

w prywatnej kolekcji Wiesława Pawłowskiego, mieszkańca Lublina, który udostępnił je do opracowania:

- nieregularny okaz o obrysie nawiązującym do beczułkowatego, przekroju poprzecznym dwuściennie-owalnym oraz ostrołukowatym obuchu płaszczyznowym (ten kształt wynika z wykorzystania do produkcji siekiery naturalnej bulastej konkrecji, której korowa płaszczyzna stanowi nieobrobiony zaokrąglony bok narzędzia); ostrze łukowate; częściowo szlifowany obustronnie przy ostrzu oraz w najgrubszej partii korpusu i części przyobuchowej, łącznie z częściowo załuskany dwukątowym bokiem; brak widocznych wybliszczeń od oprawy; wymiary maksymalne: długość 107 mm, szerokość 54 mm, grubość 29 mm; waga 200 g (Ryc. 4a); krzemień „rejowiecki” (ciemnoszary plamisty szklisty z częściowo zachowaną, zdartą, żółto-brązową korą);
- półwytwór o obrysie trójkątnym i przekroju poprzecznym dwuściennym; ukośnie uformowanym obuchu płaszczyznowym; łukowatym ostrzu; wymiary maksymalne: długość – 100 mm, szerokość 47 mm, grubość 19 mm; waga 65 g (Ryc. 4b); krzemień „rejowiecki” (średnioszary plamisty i drobno kropkowany matowy);
- okaz o obrysie beczułkowatym i przekroju poprzecznym dwuściennym; obuch krawędziowy zaokrąglony; ostrze lekko łukowate; krawędzie boków na znacznych

Ryc. 5. Kraśniczyn - Wojciechów. Siekiera (a) i półwytwór siekiery (b) z krzemienia wołyńskiego. Rys. J. Libera

Fig. 5. Kraśniczyn - Wojciechów. Axe (a) and axe roughout (b) of the Volhynian flint. J. Libera del.

odcinkach intensywnie zbite; szlifowany obustronnie przy ostrzu oraz w najgrubszej partii korpusu łącznie z częścią przyobuchową oraz na jednym (?) boku; intensywnie wybliszczony (od oprawy) na korpusie i w części obuchowej (blisko na $\frac{3}{4}$ długości); łukowate ostrze oraz jeden z boków wtórnie uformowano daleko zachodzącym płaskim łuskaniem (wyraźnie matowym na tle wybliszczonych powierzchni korpusu); wymiary maksymalne: długość 134 mm, szerokość 54 mm, grubość 34 mm; waga 240 g (Ryc. 5); krzemień wołyński (matowy jasnoszary przy obuchu i w centralnej części korpusu przechodzący, w szklisty odcień ciemnoszary).

W zaginionej części zespołu miały się znajdować: toporek kamienny, nieokreślona liczba grocików krzemienianych (z opisu wynika, że mogły być wśród nich formy zbliżone do sercowatych) oraz nieopisany bliżej przedmiot³.

* * *

Dwa pierwsze znaleziska gromadne zostały uznane za zabytki kultury pucharów lejkowatych (por. S. Nosek 1950, s. 535–536; B. Balcer 1975, s. 322, 324). Dyskusyjny pod tym względem jest jednak zbiór ze Złojca. W jego zestawie znalazła się czworoszczenna siekiera typu A według systematyki B. Balcera – forma przewodnia tzw. przemysłu małopolskiego kultury pucharów lejkowatych, w pełni odpowiadająca parametrom stylistyczno-metryczno-wagowym tego typu (por. B. Balcer 1975, s. 116; 2002, s. 94–95), obok dwóch siekier grubosoczewkowatych –

³ Podjęta w czerwcu 2002 r. próba odszukania tych zabytków nie powiodła się. Ponadto w rejonie tego stanowiska na powierzchni znaleziono kilka fragmentów ceramiki pradziejowej oraz siekierkę czworoszczenną wykonaną z krzemienia mlecznego białokropkowanego z ciemnoszarymi plamkami – w zbiorach W. Pawłowskiego.

zabytków zdecydowanie obcych ludności tej kultury na ziemiach polskich.

Siekiery dwuścienne, tak typowe dla społeczeństw epoki brązu, pojawiły się w Małopolsce w późnej fazie neolitu i – obok zbliżonych metrycznie form czworościennych – związane są z kulturą ceramiki sznurowej oraz kulturą złocką (B. Bargieł, J. Libera 2000). Wbrew sugestiom B. Balcera (1983, s. 289) nadal brak jest podstaw do przypisywania tego typu zabytków społeczeństwom wcześniejszych jednostek taksonomicznych.

Makrolityczny charakter siekier soczewkowatych ze Złojca pozwala zdecydowanie wykluczyć je z grupy narzędzi neolitycznych, mających znacznie mniejsze długości, oscylujące w granicach 110–120 mm (m. in. B. Balcer 1983, s. 220). Analizowane formy charakteryzuje wyraźna asymetria w obrysie płaszczyznym – zapewne zamierzona i być może związana z efektywniejszym rozkładem środka ciężkości – spowodowana uformowaniem jednego boku wypukłego, drugiego zaś prostego lub bardzo lekko wklęsłego. Poprzez taki obrys siekiery te nawiązują do niektórych egzemplarzy noży sierpowatych kultury mierzanowickiej – form A.1.1 w systematyce B. Bargieł i J. Libery (1997, s. 155, ryc. 3) lub okazów AAI w zmodyfikowanej typologii J. Libery (2001, s. 54–55, ryc. 20, 24b).

Zbliżone do nich nieco mniejsze siekiery „o asymetrycznych, sierpowatych zarysach” – sklasyfikowane przez B. Balcera (1977, s. 198) jako typ C – uznane zostały przez tego badacza za charakterystyczne dla ludności kultury mierzanowickiej. Kilka takich form znaleziono na osadzie w Mierzanowicach (*op. cit.*, ryc. 8f.g, 15a). Asymetryczny półwytwór zbliżonej siekiery z surowca świeciechowskiego (w towarzystwie ceramiki kultury mierzanowickiej) uzyskano z nasypu „trzcinickiego” kopca nr 15 w Tyszowcach (J. Kuśnierz 1989, s. 222, ryc. 3g⁴; B. Bargieł 2002).

Zapewne z osadnictwem ludności tej kultury związane są kolejne znaleziska luźne, zarówno z Polski (np. Warszawa-Grodzisk, Osowa – H. Taras 1995, tabl. XXVI:5, XXVII:3; Krosno – P. Valde-Nowak 1988, tabl. XX:3; Lubiszów, Brus Stary – W. Mazurek 1991, ryc. 5, 8; Kraśniczyn-Stara Wieś – J. Libera 1997, tabl. IIa), jak i zachodniej Ukrainy (Korszów, Podhajce – Ī. K. Svešnikov 1974, ryc. 46:11, 47:13)⁵.

Brak jest natomiast podstaw do łączenia tych form zarówno z kulturą strzyżowską (m. in. Ī. K. Svešnikov 1974, s. 133; W. Mazurek 1991, s. 283), jak i z kulturą trzciniacką (por. H. Taras 1995, s. 80). Nieliczne dotychczas pochówki tych jednostek taksonomicznych wyposażone w siekiery reprezentują zupełnie odmienne formy: w kulturze strzyżowskiej – podtrójkątne grubosoczewkowate okazy długości 90–130 mm (por. Z. Ślusarski,

M. Polańska-Ślusarska 1989, s. 192, ryc. 5:4, 10:7), w trzciniackiej – zbliżone do nich wielkością i kształtem okazy płaskie (m. in. S. S. Berezanskaja 1972, s. 60, ryc. 20:1; H. Taras 1995, s. 80 – tam: typ pierwszy).

Tak duża rozbieżność chronologiczna zbioru ze Złojca wyraźnie wskazuje, że zabytki zostały zmieszane (przez ich odkrywców lub ofiarodawcę) i zapewne używano je z różnych miejsc z rejonu prowadzonych wówczas prac drogowych. Wobec takiego zastrzeżenia, za jednoczasowy depozyt mogą być uznane jedynie dwie siekiery grubosoczewkowate, przy czym nadal niewyjaśnionym pozostaje charakter tego znaleziska.

Nie w pełni jasna jest przynależność kulturowa zbioru z Krasniczyna-Wojciechowa, bowiem każda z siekier reprezentuje odmienną formę. Biorąc jednak pod uwagę największy okaz w pełni wykończony, ma on ściśle analogie przede wszystkim w wytwórczości krzemieniarskiej kultury mierzanowickiej, stosunkowo dobrze poświadczonej zarówno na terenie Kraśniczyna (por. J. Libera 1997, s. 116, tabl. III), jak i w bezpośrednim jego zapleczu (por. H. Wróbel 1985, s. 44).

Opisane znaleziska siekier mogą mieć różny charakter. Depozyt z Klementowic – zawierający półwytwór, okaz częściowo zużyty oraz bliżej nieokreślony – został odkryty na osadzie kultury pucharów lejkowatych i wydaje się stanowić pozostałość po skrytce w obrębie dawnego obiektu (domostwa czy też warsztatu), w której gromadzono surowiec przygotowany do wykonania przyszłych narzędzi. Podobny charakter zapewne miało skupisko trzech w całości zachowanych siekier dwuściennych z Wysokiej – 2 okazów nie szlifowanych (półwytworów?) oraz „sierpowatego” egzemplarza w pełni wykończonego, szlifowanego przy ostrzu – uzyskanych z obiektu zawierającego ceramikę kultury mierzanowickiej i trzciniackiej (W. Blajer 1998, ryc. 4:1–3).

Przypadkowe znaleziska gotowych siekier dwuściennych (łącznie z półwytworami takich okazów) ze Złojca oraz z Krasniczyna-Wojciechowa – uzyskane z miejsc o nieznanym kontekście kulturowym – mogą stanowić zarówno pozostałość po domowej skrytce, jak i wyposażenie zniszczonych grobów – zapewne kultury mierzanowickiej. W tym ostatnim przypadku analogię stanowić mogą pochówki tej kultury: grób 28 z Mierzanowic (J. T. Bąbel 1987, ryc. 59:1) – dla okazu w pełni wykończonego ze Złojca, jak i dla półwytworów tego typu narzędzi, oraz groby 41 i 32 z Wojciechowic (*op. cit.*, zest. 34, ryc. 292:1).

Dr hab. Jerzy Libera
Instytut Archeologii UMCS
Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin

⁴ Przez autora badań interpretowany jako nóż sierpowaty.

⁵ Tego typu siekiery M. Ebert (1928, tabl. 187h) określił jako *Bug-Typus*, natomiast S. Kadrow i J. Machniks (1997, s. 98) nazwali je siekierami poduchowatymi.

LITERATURA

- Balcer, B.
1975 Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie, Wrocław.
- 1977 Osada kultury mierzanowickiej na stanowisku 1 w Mierzanowicach, woj. tarnobrzeskie, WA XLII, s. 175–212.
- 1983 Wytwórczość narzędzi krzemianych w neolicie ziem Polski, Wrocław.
- 2002 Ćmielów – Krzemionki – Świeciechów. Związki osady neolitycznej z kopalniami krzemienia, Warszawa.
- Bargieł, B.
2002 Stan badań nad wykorzystaniem krzemienia świeciechowskiego w późnym neolicie i epoce brązu w Polsce południowo-wschodniej (zarys problematyki), (w:) B. Matraszek, S. Sałaciński (red.), Krzemień świeciechowski w pradziejach. Materiały z konferencji w Rygni 22–24 czerwca 2000 r., Warszawa, s. 123–140.
- Bargieł, B., Libera, J.
1997 Z badań nad formami bifacjalnymi w Małopolsce, (w:) J. Lech, D. Piotrowska (red.), Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, Prace Komisji Nauk Pra- i Protohistorycznych 2. Warszawa, s. 145–161.
- 2000 Z badań nad produkcją siekier dwuściennych z krzemienia świeciechowskiego oraz gościeradowskiego, PArch. 50, s. 5–43.
- Bąbel, J. T.
1987 Obrządek pogrzebowy we wczesnym okresie epoki brązu na Wyżynie Sandomierskiej, m-ps rozprawy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Berezanskaja, S. S. (Березанская, С. С.)
1972 Srednij period bronzovogo veka v Severnoj Ukraine, Kiev.
- Błajer, W.
1998 Wysoka gm. Łañcut, woj. rzeszowskie, stan. I, „Rocznik Przemyski” XXXIV/3, Archeologia, s. 67–71.
- Ebert, M.
1928 Reallexikon der Vorgeschichte, t. 12, Berlin.
- Kowalski, S.
1963 Neolityczny skarb krzemiany z Dodowa, pow. Proszowice, MatArch. 4, s. 69–74.
- Kuśnierz, J.
1989 Sprawozdanie z badań na cmentarzysku kurhanowym kultury trzcinieckiej w Tyszowcach, stanowiska 25A, woj. Zamość, SprArch. XL, s. 217–230.
- Libera, J.
1997 Zabytki archeologiczne znad środkowej Wojsławki, (w:) Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1992–1993 roku, Chełm, s. 115–119.
- 2001 Krzemienne formy bifacjalne na ziemiach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza). Lublin.
- 2003 Nowe znalezisko gromadne krzemianych narzędzi wiórowych na stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem (w tym tomie „Wiadomości Archeologicznych”).
- Mazurek, W.
1991 Materiały do badań schyłku neolitu i wczesnej epoki brązu na terenie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, (w:) J. Gurba (red.), Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej, Lubelskie Materiały Archeologiczne 6, Lublin, s. 281–295.
- Nosek, S.
1950 Nowoodkryte stanowiska przedhistoryczne na Lubelszczyźnie, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” I, nr 9, 1949, s. 534–535.
- 1951 Nowe znaleziska neolityczne z Lubelszczyzny, ZOW XX, s. 67–68.
- 1957 Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, vol. 6, 1951.
- Rajewski, Z. A.
1931 Skarb krzemiany z Marcinkowa Górnego w pow. żnińskim (woj. poznańskie), ZOW VI, s. 78–79.
- Svešnikov, I. K. (Свешников, И. К.)
1974 Istorija naselenija Predkarpattja, Podillja i Volinì v kñci III – na počatku II tisjačolltja do n. e., Kiïv.
- Ślusarski, Z., Ślusarska-Polańska, M.
1989 Badania stanowisk kultury strzyżowskiej w Raciborowicach Kolonii, woj. Chełm w latach 1956, 1958 i 1959, SprArch. XL, s. 167–196.
- Taras, H.
1995 Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu, Lublin.
- Valde-Novak, P.
1988 Etapy i strefy zasiedlania Karpat polskich w neolicie i na początku epoki brązu, Wrocław.
- Wróbel, H.
1985 Osadnictwo z wczesnego i starszego okresu epoki brązu na obszarze AZP 84-89, „Sprawozdanie z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1985 roku”, Lublin, s. 41–44.

MULTIPLE FLINT AXE DEPOSITS FROM THE LUBLIN REGION

SUMMARY

The study of “flint deposits” recorded in Poland bases largely on finds of multiple blades and tools fashioned from them, occasionally discovered in company of tools made in the core technique. A much less common category produce deposits formed by axes only. So far, just three such finds have been registered in the Lublin region and defined as “hoards”: a set recovered during regular excavation (Klementowice), and two deposits originating from random finds (Złojec and Kraśniczyn-Wojciechów).

In literature of the subject the deposits from Klementowice and Złojec are being identified with the Funnel Beaker Culture, however, the case of the set from

Złojec is somewhat doubtful. The “hoard” contained a square axe (Fig. 1), fully corresponding to the stylistic-metric and weight parameters of similar tools known from the so-called Little Poland industry of the Funnel Beaker Culture, as well as a number of much later forms with a thick lenticular cross-section (Fig. 2, 3). The macrolithic character of the latter, 110–120 mm long specimens evidently makes them incompatible with the group of Neolithic axes. In their largest outline the pieces resemble some of the sickle specimens of the Mierzanowice Culture. Such a substantial chronological span of the collection from Złojec strongly suggests the merging of deposits (either by their

finders or the person who turned the finds over to archaeologists), ones presumably originating from different locations. In view of these reservations it is safe to assume that only the two lenticular axes originally formed a single deposit.

Culture affiliation of the third set, from Kraśniczyn-Wojciechów, is also problematic, as each axe in this assemblage represents a different form (Fig. 4, 5). Nevertheless, as far as the largest fully finished specimen is concerned, it has close analogies mainly with stone tool manufacture of the Mierzanowice Culture, relatively well evidenced both in the region of Kraśniczyn and in its immediate hinterland.

Each of the three flint axe deposits in question may of a different character. The set from Klementowice, consisting of a roughout, a considerably worn specimen and an undetermined piece, was discovered at a Funnel Beaker settlement. Consequently it may represent the remains of a cache deposited inside a prehistoric structure, dwelling or workshop, a stock of material accumulated for later use in tool production. The random finds of finished axes (including the roughout) with lenticular cross-section, from Złojec and Kraśniczyn-Wojciechów, lacking culture context, may equally well represent the remains of household caches or the grave furnishings of destroyed, presumably Mierzanowice Culture, burials.

tłum. A. Kinecka